

T. HORVÁTH ÁGNES

A császárok és a birodalmi katonai vezetők hatalmi erőviszonyainak változásai Róma V. századi történelmében

Az V. század történetét mint a pókháló finom és bonyolult szövedéke szövi át meg át a korszak néhány alapvető problémája. Ezek közül mindenképp elsőként kell kiemelnünk a barbárok és a rómaiak viszonyának alakulását. A második fontos kérdés ugyanezen problémával összefüggésben a császári hivatalképesség, aminek törvényben ugyan le nem fektetett, de a politikai élet hallgatólagos szokásjogát követő feltétele a régi római polgárság volt a birodalom hadseregét feltöltő és egyre nagyobb tekintélyre szert tevő barbár katonai arisztokráciával szemben.

A 395-től kettéosztott birodalom központi igazgatásában kettős hatalmi centrum alakult ki. Ez egyfelől császár, aki a birodalmi- és dinasztikus érdekek kifejezője volt, másfelől a *patricius*,¹ aki a szenátori arisztokráciát és a hadsereget képviselte, valamint a közigazgatás, pénzügyek intézésében bírt rendkívüli hatalommal. E két érdekcsoport harca a birodalom további sorsának alakulását meghatározó sarkalatos összetevője volt.

Itt, ezen a ponton tisztáznunk kell a későrómai birodalom katonai igazgatásának egy rendkívül fontos fogalmát. Nem túl pontosan,² a kormányzásban kulcsszerepet játszó katonai hivatalnokokat a szakirodalomban is általában *magister militum*nak³ nevezik, aki a birodalmi hadak főparancsnoka volt. A tisztséget I. Constantinus hozta létre a *comitatenses* alakulatok vezetésére.

¹ Jones, 1964. 176–177.

² Az egyes szám használata nem egészen helytálló, mivel kettős hivatalról van szó, helyesebb lenne a *magistri militum*.

³ Demandt, 1970. 533 sqq.

Kezdetben kettőt neveztek ki, a *magister peditumot* a gyalogság, a *magister equitumot* a lovasság élére. Számuk később a birodalom keleti felében háromra, a nyugatiban ötre emelkedett. A IV. század végétől kezdődően a hadseregek haderőnemei kiegyenlítődtek, a birodalmi parancsnokot *magister equitum et peditumnak*, vagy *magister militumnak* nevezték. 395 után a kettéosztott birodalom két részében összesen négy *magister militum* volt. Számuk a későbbiekben tovább nőtt, Keleten a *magister militum per Orientem* és a *magister militum per Thracias*, Nyugaton a *magister equitum per Gallias*, a *magister militum per Illyricum* újonnan létrehozott tisztsége társult a meglevő főparancsnoki karhoz. Rangjuk fokozatosan emelkedett és elérte az eredeti *magistri militum illustrissimi* rangját.⁴ Háborúban egyetlen, ún. *magister utriusque militiae* alá rendelték valamennyi haderőnemet. A *magister militumok*, illetve a *magister utriusque militiae* azokban nem voltak azonosak a „*patriciussal*”,⁵ ami bizonyos esetekben ugyan a katonai főparancsnokok fejének megkülönböztetése is volt a többi *magistrivel*, vagy éppen a *magister utriusque militiae*vel szemben.⁶ A *patricius* 416-tól a mindenkori *magister peditum praesentalis* címe volt.⁷ A *patriciusok* hatásköre ekkor már nem csak katonai, hanem polgári természetű is, rangban a császár után közvetlenül ők következtek, de hatalomban, sok esetben, ténylegesen megelőzték azt. Ők álltak a császári hatalom ellenpólusaként a mindkét birodalom sorsát meghatározó hatalmi harc középpontjában.

A két érdekcsoport ütközésének hátterében a Birodalom Theodosius-dinasztia kihalása utáni berendezkedésének kérdése állt. A dinasztikus gondolat a birodalomban igen erős volt, aki meg kívánta szerezni a hatalmat, az valahogyan be akart kerülni a dinasztiaiba. A Theodosius-dinasztia korában a két birodalomrész közti tényleges összekötő kapocs a két császár volt. A mindvégig ide koncentrálódó szilárd gazdasági hatalmon nyugvó katonai erőfölénnyel is rendelkező keleti rész volt a meghatározó, tőle a támogatást csak

⁴ Funkciójukra ld. Zosimus, Hist. nov. II. 33.

⁵ I. Constantinus óta a *patricius* nem örökölhető személyes címmé vált, ami rangban és kiváltságaiban közvetlenül a consulok után következett. v.ö.: Zosimus, Hist. nov. II. 40.; Cassiodorus Variarum VI. 2; Isidorus, Hist. XI. 4.1.3. A mindennapi életben azonban úgy működött, hogy az állam leghatalmasabb közigazgatási, bírói és katonai szereppel bíró, kiváltságolt hivatalnokai voltak.

⁶ v. ö.: Jones, 1964. 176.

⁷ CTh. 15,14,14.

egy, a dinasztiaéhoz tartozó nyugati császár tudta megszerezni. A nyugati uralkodó törvényessége tehát a keleti beleegyezésétől függött. A keletiek ezzel szemben a trónváltáskor nem kérdezték meg a nyugati birodalom császárárt. Ez a hatalmi helyzet határozta meg a két birodalomrész egymáshoz viszonyított politikáját, ami a Keletrómai Birodalom erőteljes védelmében, és a Nyugatrómai Birodalom barbárokra történő kiszolgáltatásában nyilvánult meg. A nyugati császár tekintélye azon állt vagy bukott, hogy egyidejűleg élvezze-e a keleti császár, a szenátori arisztokrácia és a hadsereg támogatását. A keleti császár támogatása a fent vázolt dinasztikus politikán múlt. A második fontos tényező a császári hatalom támogatottságát illetően a szenátori arisztokrácia egyetértése volt, de ennek a csoportnak az érdekei a birodalmon belül területenként eltérőek voltak, így nem beszélhetünk egységes fellépésükről sem. Azt, hogy mennyire támogatták a tényleges császári hatalmat, mindig a pillanatnyi gazdasági-politikai helyzet határozta meg. Komoly problémát jelentett, hogy az itáliai és a provinciális arisztokrácia érdekeit általában nem lehetett közös nevezőre hozva a császári hatalom mögé állítani. Azok a császárok működtek eredményesebben, akik minél többet meg tudnak nyerni maguknak a viszályok megosztotta arisztokrata frakciók közül. Végül a császárnak élveznie kellett a hadsereg támogatását is. A nyugati hadsereg főparancsnoka minden esetben a *patricius*.⁸ Maga a hadsereg, barbarizálódása ellenére is, általában lojális volt a dinasztiaival szemben, de a *patriciusokat* számos más ellenérdek is befolyásolta. Az V. században a hatalom hosszú távú és szilárd birtoklását biztosító valamennyi tényezővel egyetlen nyugati császár sem rendelkezett. Politikájuk lényegévé vált a lavírozás ezen erők között, hogy hatalomra kerüljenek, megtartsák a bíbort, és ugyanakkor eredményesen munkálkodjanak saját hatalmuk biztosításán túl a Birodalom érdekében is.

⁸ Flavius Stilicho: 394–408 (385–392: körül *magister utriusque militiae* (per Tharcias?) 392-393 *comes et magister utriusque militiae praesentalis* nyugaton) PLRE I. ; Flavius Constantius: 415–421 (később császár 421-ben) In: PLRE II. 321. „Fl. Constantius 17”; Flavius Castinus: 422–425 PLRE II, 269. „Fl. Castinus 2”; Bonifatius: 432 PLRE II, 237. „Bonifatius 3”; Flavius Aëtius: 433–454 (*magister militum is*) PLRE II, 21. „Fl. Aëtius 7”; Petronius Maximus: 445–455 (455-ben császár) PLRE II, 749. „Petronius Maximus 22”; Ricimer: 457-472 (*magister militum is*) PLRE II, 942. „Ricimer 2”; Gundobad: 472–473 (*magister militum is*) PLRE II, 524. „Gundobadus 1”; Odoacer: 476–493 PLRE II, 791. „Odoacer”

Nézzük meg hát ezek után közelebbről az előbb felvázolt politikának konkrét érvényesülését az V. században.

A század nyitányaként a Római Birodalom feletti uralom két fiatal császár⁹ között oszlott meg, akik helyett először került barbár *magister militum* a tényleges hatalomba. A romanizált gall Rufinus talán nem is tekinthető igazán barbárnak, de alacsony származása miatt¹⁰ hatalma sem volt kizárólagos, kénytelen volt folyamatos intrikák árán fenntartani. Még Theodosius alatt tette el láb alól elődjét, majd Arcadius hatalomra kerülése után Eutropius¹¹ *praepositus sacri cubiculival* szemben volt kénytelen állandó vetélkedésben megőrizni. A keleti területeken a császárral szemben álló *patricius* hatalma megosztott volt, ráadásul Eutropiusnak sikerült azt is megakadályozni, hogy Arcadius elvegye Rufinus lányát, s ezáltal befolyása a dinasztikus elvek alapján tovább növekedjék¹².

Az első igazán nagyszabású patriciusa a birodalomnak a vandál származású¹³ Stilicho volt. Már 394-től *comes et magister utriusque militiae praesentalis*, Theodosius bizalmasa, gyermekeinek nevelője volt, aki kapcsolatát a dinasztiaiával Serenának, a császár fogadott lányának feleségül vételével biztosította. Tekintélye vitathatatlan volt, a katonai vezetés tökéletes kisajátításával a hatalmat koncentráltan vette kezébe.¹⁴ Helyzeténél fogva Stilicho számot tartott volna mindkét Theodosius utód feletti gyámkodásra, ami a két birodalomfél viszonyát – érthető módon – kiélezte. Összeütközésük a gót kérdésben csúcsosodott ki, és itt még nem az uralkodók és *patriciusaik*, hanem a két udvar hatalmasai küzdöttek egymás ellen. A Stilicho hatalmára féltékeny Rufinus barbár politikája hűen tükrözi az összbirodalmi érdekeket félretevő önös hatalmi játszmákat. Lépéseinek bonyolult mozzgórugói általában személyes indítta-

⁹ Arcadius 395. január 18.–408. május 1. és Honorius 395. január 17–425. augusztus 25.

¹⁰ Egy aquitaniai cipész fia volt, aki különösen fényes pályát futott be, hogy Suidas által kora egyik legveszélyesebb emberének tartsák: „bathugnomos anthropos kai krupsinos” Suidas, s. v. Rhouphinos. V.ö.: Smith, 1873. „Rufi'nus”.

¹¹ Peck, 1898. „Eutropius”.

¹² A különleges szépségű Eudoxiát vetette el Arcadiusszal abban bízva, hogy a jövőben császárné támogatása mellé a felesége szépségével elégedett uralkodó hálóját is megnyeri. Zosimus, Hist. nov. V. 3.

¹³ Származására nézve csak félbarbár, anyja, Hieronymus szerint római volt. Hier. Ep. 123.17. „semibarbarus”.

¹⁴ Jones, 1964. 174.

tásúak voltak, nem feleltek meg a birodalomnak, és leginkább arra irányultak, hogy Stilichót megakadályozzák a keleti udvar irányításában, vagy befolyásolásában. Egyes nézetek szerint¹⁵ ezen felháborodva Stilicho, akinek politikája szintén nem nélkülözte a személyes érdekérvényesítés vágyát, addig nem nyugodott, amíg el nem tetette őt láb alól, abból a téves hitből kiindulva, hogy halála után a Keletrómai Birodalom politikai elvei megváltoznak, de Eutropius ott folytatta, ahol Rufinus abbahagyta. Eutropius azonban nem rendelkezett a gót kérdést egyedüli megoldásához elegendő katonai erővel és felkészültséggel, politikai manőverei először állásába, majd életébe kerültek¹⁶. Halála után a gót kérdést a Johannes Chrysostomos által feltűzelt¹⁷ constantinopolisi nép oldotta meg. Stilicho, mint a Nyugatrómai Birodalom teljhatalmú generalissimusa győztesen került ki a két birodalomrész hatalmasainak első felvonásából. Nyugat felügyelete ekkor még a patricius kezében volt, de Kelet sem szabadult meg a katonai vezetők uralmától. A protektorait vesztett Arcadius mellett feltűnt Anthemius, a császár új sűrke eminenciása.

Stilicho az erő politikáját folytatta, amikor a Nyugatrómai Birodalom határainál megindult barbár népmozgalmak – s nem utolsósorban a rivális másik birodalomfél – ellen jó minőségű, és meglehetősen nagy létszámú hadsereget állított ki, melynek magját már nem a római erők, hanem gót-alán-hun kísérete és foederáltjai jelentették. Ez volt az első példája a nagyszabású egyensúlyozó, barbárt barbárral semlegesítő politikai manőverezésnek. A hatalmat azonban mégsem sikerült megőriznie. A megindult népvándorlás hullámai ellen a birodalom képtelen volt védekezni. Amíg csak egyetlen néppel kellett szembenézni, a barbárokkal együttműködni kész birodalmi körök biztosítani tudták a határok védelmét, a betelepülő barbárok feltöltötték a hadsereget, s részben pótolták a hiányzó munkaerőt is. Az egyszerre több fronton támadó, egyre több anyagi terhet jelentő, s egyre fenyegetőbb barbár invázió azonban megváltoztatta a birodalmi elit barbárokkal szembeni politikáját is. Stilicho hiá-

¹⁵ Stilicho és Rufinus összeütközését, főként Claudius költeményére és a korabeli közhangulatra alapozva a korábbi történetírás meglehetősen romantikus színben tüntette fel. „Az erő két oldalának” csillogó hőse, mint Apollón maga volt Stilicho, Rufinusra viszont Pytho szerepét osztották. v.ö.: Bury, 1958. 114. A kérdésre ld. még: Janssen, 2004.

¹⁶ Zosimus, *Hist. nov.* V. 10., 11, 18. etc.

¹⁷ PG 391 sqq.

ba próbálta újra szorosabbra fűzni kapcsolatát a dinasztíával, az egyre növekvő elégedetlenség és bünbakkeresés végül is bukásához és halálához vezetett. A szenátori párt elfordult a barbár származású hadvezértől, a császári udvar pedig boldogan szabadult meg a kényelmetlenné vált *patriciustól*. A lépés azonban hibásnak bizonyult. A vezetőjét veszített Nyugatrómai Birodalomban a barbárokkal szemben nem tudtak semmilyen tényleges erőt felvonultatni, a nyugati gótok nemcsak Rómát fosztották ki,¹⁸ de maguk próbáltak meg uralkodót is kikiáltani.¹⁹ Ez a kísérlet azonban kísérlet maradt, nagyon gyorsan szembesülniük kellett a ténnyel, hogy nem kerülhetik meg a dinasztikus politika alapelveit. A hatalom irányítása ismét visszakerült a dinasztíához, s válsága egyik mélypontján a római arisztokrácia kénytelen volt új katonai vezetőt keresni a birodalom megtartása érdekében.

Aëtius²⁰ hatalomra kerülésének politikai előzménye Johannes²¹ *primicerius notariorum* ellencsászársága volt, magyarázata pedig az, hogy a kiskorú Valentiniánust akarták megakadályozni a trónra kerülésben, akit viszont a dinasztikus politika jegyében Constantinopolis támogatót. A későbbi III. Valentinianus hatalmát természetesen anyja, Galla Placidia képviselte. Aëtius Johannes segítője volt, tehetségét jelzi, hogy ellenzéki létére sikerült elismertetni magát Placidiaival. Illy származású hadvezér volt, de fényes karrierjét hun kapcsolatainak köszönhetette.²² Rendkívüli tehetségét, katonai rátermettségét jelzi, hogy több mint húsz éven keresztül volt a Nyugatrómai Birodalom kormányzója. 450-ig vele szemben Galla Placidia, a császár anyja állt, aki mindent megpróbált, hogy gátolja hatalmi befolyásának növekedését, de csak látszateredményeket ért el, aminek magyarázata az, hogy szüksége volt Aëtius katonai tudására és kapcsolataira.

Aëtius mint a császári kormányzattal szembenálló szenátori arisztokrácia fő képviselője kezdetben nagyon jól együtt tudott működni az itáliaiakkal. Ez a jó kapcsolat akkor szakadt meg, amikor megtörte az itáliai szenátori arisztokrácia császári hivatalok feletti monopóliumát, és ezeket a méltóságokat sorra gall

¹⁸ 410. augusztus 24-én Alarich szabadrablást engedélyezett a városban.

¹⁹ Priscus Attalus *parefectus Urbit* kiáltották ki császárrá. 410. augusztus.

²⁰ *Cura palatii* 423/425; *comes et magister utriusque militiae per Gallias* 425–429; *comes et magister utriusque militiae* 429–432; *comes et magister utriusque militiae praesentalis* 433–454; *consul* 432, 437, 446; *patricius* 435–454. PLRE II. 21 sqq. „Fl. Aëtius 7”

²¹ Augustus volt nyugaton 423–426-ig. PLRE II. 594–595. „Ioannes 6”

²² Greg. Tur. Hist. franc. II.8.; Philostorgius Hist. Eccl. XII.14.

arisztokraták nyerték el. Politikájának ez a fordulata a külpolitikai viszonyok átalakulásával magyarázható. Az eset háttérben pedig a másik birodalomrész politikai változásai álltak.

A Keletrómai Birodalom élén a II. Theodosiust²³ követő Marcianus²⁴ a keleti patricius, Aspar kreatúrája volt, aki Pulcheriával kötött házasságával okosan biztosította császári hatalmát²⁵, amivel dinasztíához való tartozását legitimizálta. A Birodalom politikáját erősen meghatározó dinasztikus elvek értelmében ebben a birodalomrészben a császár erősebbnek bizonyult *patricius*ánál, belpolitikája hamar megváltozott. Ennek lényege a katonai köröktől való mérsékelt távolodással a szenátori arisztokrácia megnyerése volt, hogy függetlenedni tudjon Aspartól. A katonai kormányzat háttérbe szorításával egyidejűleg feladta korábbi hun politikáját, ami szerint adókkal tartották távol a kellemetlen szomszédot területüktől, s pénzügyi reformjaival is egybecsengő új jelszava így hangzott: „Ellenségem számára nincs aranyam, csak vasam van”. Ez a politikai változás az e helyt most nem vázolandó, a barbárok bonyolult szövetségi politikájának furcsa összejátéka miatt nem a Keletrómai-, hanem a Nyugatrómai Birodalom felé sodorta a hun támadás fő irányát.

Ez a barbár veszély az, ami a Placidia halálával legfőbb irányítóvá lett Aëtius addigi belpolitikai irányultságát is megváltoztatta. Szüksége volt a politikáját támogató provinciális arisztokráciára²⁶ és Galliára. Ennek a provinciácsi csoportnak Bonifatius bukása után (432) különösen emelkedett az ázsiója, ezért már a 451-et megelőző években is ennek a területnek, akár a birodalom más részeinek elhanyagolása árán is történő védelme határozta meg a Nyugatrómai Birodalom politikáját.²⁷ A hun támadással szemben Aëtius egyetlen ki-

²³ (402. január 10.)–408–450. július 28.

²⁴ 450. július 28.–457. január 30.

²⁵ Jones, 1964. 174. Az irodalmi hagyomány szerint ugyan II. Theodosius jelölte császárnak, de minden valószínűség szerint maga Aspar volt az, aki biztosította számára a bíbort, a hadsereg és a szenátori arisztokrácia támogatását, valamint azt, hogy Pulcheria feleségül menjen hozzá. Ez utóbbi, ami szükséges volt a dinasztikus politika miatt, lett aztán Aspar végzetévé.

²⁶ A római senatusra Aëtius nem nagyon számíthatott. Voltak ugyan hívei a szenátori arisztokrácia körében, de ezek részint általában kisebbségben voltak, részint inkább provinciálisok, mint itáliaiak. Főként a galliai nemességre támaszkodhatott. V.ö.: Moss, 1973. 720.; Stein, 1959. 337–342.; Oost, 1968. 235–238.

²⁷ v.ö.: Moss, 1973. 717.

utat látott: szövetkezni a nyugati gótokkal. A Nyugatrómai Birodalom, amely Stilicho halálával egy rövid ideig a gótok ellen fordult, most ismét szövetségesül hívta az addigra Gallia leghatalmasabb barbár népcsoportjává lett nyugati gótokat. Ez a megoldás megfelelt Aëtius addig követett külpolitikájának, a barbárokkal szövetkezve hosszabbítani meg a birodalom létét. Most, hogy a hunokkal felbomlott a jó viszony, egy másik barbár népet kívánt céljainak megnyerni. A catalaunumi siker igazolta Aëtius diplomáciai lépését. Ezután hozzálátott helyzetét egy másik oldalról is megszilárdítani, a dinasztikus politizálás eszközához nyúlva fiának császárlányt akart feleségül,²⁸ hogy a háta mögött tudott barbár támogatás és a hadsereg feltétlen hűsége mellé az itáliai szenatori arisztokrácia ingatag támogatása helyett a dinasztiahoz tartozás legitimitációját szerezze meg. Az Attila feletti győzelem pillanatában erre minden esélye megvolt. Politikai törekvéseit a császár azonban egyre növekvő ellenszenvvel kísérte. Az uralkodó a vandál szövetséggel kívánta ellensúlyozni Aëtius politikai befolyását és hatalmi igényeit. Aëtius ellenségei pedig minden erejükkel azon voltak, hogy kimozdítsák megingathatlannak tűnő hatalmi pozíciójából, s arra akarták rávenni a császárt, hogy ölje meg *patriciusát*.

Aëtius 451-es tekintélye Attila 452-es támadásakor összeomlott, a császár ekkor kísérletet tett fölébe kerekedni, és inkább consulnak nevezte ki, mintsem a dinasztiahoz való kapcsolatába beleegyezzen. Kettejük vitája Aëtius megöléséhez vezetett.²⁹ A bekövetkező válság a polgári és katonai arisztokrácia konfliktusát tükrözi és Aëtius katonai mindenhatósága váltotta ki.³⁰ A további politika igyekezett semlegesíteni Aëtius híveit, de kiélezte a konzervatív római, illetve a barbárokkal együttműködni kész körök ellentétét.³¹ Aëtius lényegileg Stilicho egyensúlyozó manővereit folytatta a hunok és a birodalmon belüli, főként galliai gót, frank, burgund és alán népcsoportok között. A római udvar és a barbárok közötti párbeszéd folyamatos fenntartásával személyes tekintélye által biztosított némi stabilitást a birodalom életének ezen az ugyancsak problematikus területén.³² Ennek a politikának egyetlen szépséghibája az volt, hogy alábecsül-

²⁸ Prosper, Chron. 483.

²⁹ „bal kezével levágta a jobbot” Procopius, Bell. Vand. 1.4.28.; Sid. carm. 5.305. és 7.359.

³⁰ Ioh. Antioch. Frg. 201,4.

³¹ Cessi, 1917. 185.

³² v.ö.: Brandt, 2006. 83.

te a vandálok erejét, s talán épp ezért nem tudta, vagy nem akarta megakadályozni a császári udvar és Geiserich közeledését.³³ Aëtius halálának közvetlen következménye Valentinianus halála, Gallia és a nyugati gótok nagyobb politikai térnyerése lett.

A konzervatív Constantinopolis-barát párt feje, Petronius Maximus patricius, aki Aëtius volt ellenlábasként³⁴ egy röpke történelmi pillanatra elfoglalta a trónt,³⁵ bár megkísérelte, de sem katonai, sem dinasztikus legitimitációt nem tudott szerezni.³⁶ A római lakosság és a hadsereg idegen zsoldosok kreatúrájának tekintette, ugyanakkor az idegen zsoldosok a birodalomhoz való kötöttségük feloldásának akadályát látták benne.³⁷ Valentinianus özvegye kiengedte a szellemet a palackból, amikor újdonsült férje ellen a vandálokkal szövetséget kötött, a császárt a vandálok támadása³⁸ miatti népharag szabályosan széttépte, és a barbárok történelmi térnyerésének jegyében az általa *magister militum per Gallias*nak³⁹ kinevezett Avitus⁴⁰ követte a trónon. A császár halálát követő zűrzavarban a nyugati gótok kihasználta a lehetőséget, hogy Rómát befolyásuk alá von-

³³ Aëtius megfeledezett Afrika megtartásának és a tenger feletti hatalom fenntartásának feltétlen szükségességéről. A tenger Róma számára stratégiai fontosságú volt a birodalom erőinek átcsoportosításának lehetősége miatt, Afrika gabonája pedig a stabilitást biztosította számára. v.ö.: Moss, 1973. 723.

³⁴ Ioh. Antioch. Frg. 200 sqq.

³⁵ 455. március 27. – 455. július 12.

³⁶ Bár ő maga elvette Licinia Eudoxiát, annak leányát, Placidiát pedig fiához, Palladiushoz erőltette, aki caesar és utódjelöltje lesz. Hydatius, c. 40.; Victor Tonn. Chron. a. 455.; Prosper, Chron. 484.; Evagrius, Hist. eccl. II. 7.2.; Nicephorus Call. His. eccl. 4e XV. 11; Procopius: Bell. vand. I. 4.36.; Ioh. Antioch. Frg. 201,6. és 200.2.; Theophanes. Chron. col. 5947., Katonai kapcsolatterjeséseire ld. Prosper, Chron. 484; Chronica Gallica. Chron. min. I. 663.; Sid. Ep. II. 13,4. sqq.; Zonaras, Epit. hist. 13,25.

³⁷ Cantarelli, 1896. 48.

³⁸ A vandálok azonban másért jöttek, nem volt szükségük Eudoxia hívására. Valentinianus halálát maga Geiserich is kitűnő alkalomnak látta, hogy bekerüljön a Theodosius-dinasztiába. Az ifjabb Eudoxiát ugyanis Hunerichnek ígérték (Clover, 1971. 24.), de egyes források szerint Petronius Maximus felbontatta az eljegyzést hogy fiával, Palladiuszal jegyeztesse el. Ez azonban nem nagyon valószínű. Palladius 455-ben Placidiát vette el, s Geiserich támadásának valódi oka nem Palladius házassága volt, hanem hogy befolyásolja az utódlást, azaz megtörje és visszaszorítsa a gallo-rómaiak és nyugati gótok egyre erősödő befolyását.

³⁹ Sid. carm. VII. 377–378.

⁴⁰ 455. július 9. – 456. május 17.

hatják, ugyanis ekkor Róma vagy Constantinopolis kezére jutott volna a legitimitás alapján, vagy Geiserich, a vandál szerzi meg, aki épp akkor fosztogatta a várost. Ebben a helyzetben Theoderich gyorsan cselekedett, s Avitust tette császárrá,⁴¹ akinek kísérlete a barbárok felhasználására a birodalom egységének helyreállítására követte az Aëtius-féle barbárt barbárral semlegesítő politikát, de helyzete merőben más volt, mert néhány esztendő alatt akkorát fordult a közhangulat, hogy a barbárokkal való együttműködés rendkívül népszerűtlenné lett. Avitus politikája már nem azé a Rómáé, amely hatalmi pozícióból használta fel a barbár erőket, hanem a sok tekintetben a barbároknak kiszolgáltató, az őt hatalomra juttatók kegyéből uralkodó provinciális arisztokrácia képviselőjéé.⁴² Önálló hatalommal gyakorlatilag alig rendelkezett, de megkérdőjelezhetetlen tekintélye a nyugati gót udvarban mégis azt eredményezte, hogy az őt császárrá tevő barbárok, bár kapcsolatuk a császárral döntően befolyásolta Avitus későbbi sorsának alakulását, mégis hozzáigazították politikájukat az általuk kreált uralkodó és a birodalom érdekeihez.⁴³ Avitus is együttműködött a gótokkal, de igyekezett mindvégig lojális maradni Rómához, s inkább akarta, mint tudta felhasználni őket kormányzata alatt.⁴⁴ Császárt kikiáltani a nyugati gótok ugyan elég erősek voltak, de ahhoz, hogy Itália ügyeibe is beavatkozzanak, mint II. Theoderich bölcsen be is látta, nem rendelkeztek megfelelő katonai erővel.⁴⁵ Ez az egymás iránti kölcsönös lojalitás válik később végzetessé Avitus számára, amikor az őt támogató nyugati gót hatalmi körök képviselői Róma és a tolosai állam érdekében Hispaniában harcolnak, és II. Theoderich ellenében a gót arisztokrácia egy másik érdekcsoportja fogja meghatározni a római-gót politikát. A problémák megoldásának kulcsa ugyanis ekkor került Ricimer *patricius*⁴⁶ kezébe. A nyugati gót király, Wallia, és egy svév hercegnő fiából lett hadvezért

⁴¹ Sid. carm. VII. 441–521.

⁴² Petronius halálakor Avitus attól félt, hogy a római események hatására a nyugati gótok felújítják a harcot az arlatei provinciák ellen. Ezt a gót támadást igyekezett volna tárgyalással rendezni, amikor Theoderichhez sietett. A császár halálát követő zűrzavarban II. Theoderich kész volt Avitusszal, mint császárral felújítani a foedust, testőrgárdát adott mellé (Sid. carm. VII. 441-521.), és a concilia VII Provinciarummal augustusnak kiáltotta ki. (Sid. Carm. VII. 522-575, 576-584.; Hydatius, 163.)

⁴³ v.ö.: Thompson, 1982. 163.

⁴⁴ Bayless, 1978. 141.

⁴⁵ v.ö.: Wolfram, 1980. 216.

⁴⁶ v.ö.: Jones, 1964. 176-177.

a vandálok feletti győzelemért tette meg Avitus *magister militum*nak,⁴⁷ maga pedig visszaindult Galliába, ahol újabb barbár problémaként a burgundok jelentek, de nem utolsó sorban azért is, hogy hathatós támogatókat szerezzen a gallo-római arisztokrácia szélesebb köreiből. Ám számításai nem váltak be, a galliai meghatározó politikai körök Marcellinus comes felé orientálódó csoportja számára az Avitus-Theoderich szövetség sokkal roszabbnak látszott, mint a Ricimer-Maiorianus koalíció.⁴⁸ És ez az a történelmi pillanat, amitől kezdve tizenhat éven keresztül a „császárcsináló” lesz a birodalom tényleges ura. Uralma Aëtiusével vetekedett, de az ő hatalma háttérében nem állt ott egy olyan könnyen mozgatható császár, mint Aëtius III. Valentinianusa,⁴⁹ hanem hatalma megőrzésére árnyékcászárok sorát volt kénytelen kreálni. Helyzete sokban hasonlított a Keletrómai Birodalom tényleges uráéhoz, Asparéhoz is, de annak hatalmát nem korlátozták a barbárok, mint Ricimerét Geiserich és II. Theoderich. Családi kapcsolatai ugyan lehetővé tették volna, hogy a római hatalmi köröktől függetlenül kormányozzon,⁵⁰ talán arra is készen állt, hogy a Birodalomtól független barbár államot hozzon létre, de politikai éleslátása arra készítette, hogy ne szakadjon el a császári házhoz lojális itáliai szenátori arisztokráciától. Ettől kezdődően izgalmas sakkjátszma indult a barbár-barát, valamint a barbárokat barbárokkal ellensúlyozó és a barbár-ellenes politikai csoportok között, amit az itáliai, római és provinciális arisztokrácia hatalmi ambíciói színezték tovább.

Ricimer támogatásában bízva a római senatus a gótok által kinevezett, de Itáliában igen népszerűtlen Avitus ellen fordult⁵¹. A Petronius Maximus halálát követő zűrzavarban a senatus nem tudta megtagadni a támogatást Avitustól, de az első adandó alkalommal elfordult tőle, s mivel Kelet is megtagadta *augustus*ként történő elismerését, a római szenátorok elérkezettnek látták az időt császár-választó joguk visszaszerzésére. A senatus mögött természetesen Ricimer munkált. Azt a pillanatot használta ki Avitus megbuktatására, amikor annak gót támogatói távol voltak.⁵² Ricimer ugyanis félt attól, hogy ha Avitusnak valami módon si-

⁴⁷ *Consularia Italica. Fasti Vind. Chron. min. I. 304.*

⁴⁸ Max, 1979. 230.

⁴⁹ Jones, 1964. 241

⁵⁰ Heather, 2005. 390.

⁵¹ Gregorius Turonensis. *Hist. Franc. II. 11.*

⁵² Gibbon, 1989. vol. VI. 13.

kerül megnyernie magának az itáliai legitimisták támogatását, nem tud befolyást gyakorolni a barbárokat és az itáliai császárpártiakat egyaránt maga mögött tudó császárra.

Ricimer Avitus helyett Maiorianust választotta, aki a birodalmi egység politikusa és Avitusszal ellentétben a barbárokkal szembeni erős fellépés híve volt. Az interregnum alatt valószínűleg megpróbált Kelettel is tárgyalni, s az együttműködés esélye Marcianus halála után jelentősen megnőtt. 457-ben Rómában és Constantinopolisban egyaránt interregnum volt, s maga a Theodosius-dinasztia is a végét járta, ugyanis Eudoxia és Hunerich házasságával a vandál szövetség, illetve a trónutódlás olyan távlatokat nyitott, amit a Birodalom egyetlen komolyabb politikai irányzata sem támogatott. Keleten és nyugaton egyaránt olyan császárt kellett választani, akit semmi sem kötött a dinasztiahoz.⁵³ A császárválasztás meghatározói a barbár *patriciusok* voltak, a keleti birodalomrészben minden hatalom újra Aspar, a nyugatiban még mindig Ricimer kezében volt. Mindketten folytatták addigi politikájukat, s igyekeztek olyan jelöltet választani, akik bábok lesznek a kezükben. Egyikük választása sem vált be, Leo sokkal erősebb volt, mint hatalomra juttatója, folyamatosan megőrizve önállóságát gyengítette a neki diktálni akaró *patricius* pozícióját,⁵⁴ és utódjai, Zenon és Anastasios alatt a keleti birodalom felszabadult a barbár *patriciusok* hatalma alól. A császári hatalom és a *patricius* összeütközésében itt tehát a *patricius* maradt alul. A császári hatalom megerősödése egyúttal a Keletrómai Birodalom fennmaradását is jelentette.

Egészen más volt a helyzet a Nyugatrómai Birodalomban. A császár és *patricius*ának harca az V. században tovább folytatódott. Ebben része volt a Keletrómai Birodalom politikai változásainak is, ahol Leo fokozatosan önállósodva szakított elődjének minden valószínűség szerint Aspar által diktált politikájával, és nem csak veszélyes példát állított a másik birodalomfél uralkodói elé, hanem a keleti és nyugati birodalomrész császáráként közvetlenül beavatkozott a Nyugatrómai Birodalom ügyeibe is.

Maiorianus nyugati császárrá választásának hátterében az is ott munkált, hogy amikor Leo Ricimert *patriciusnak*, *Maiorianust magister militum per Gallias-*

⁵³ v.ö.: O'Flynn, 1983. 108.

⁵⁴ Aspar katonai hatalma még mindig akkora volt, hogy Leo nem merete nyíltan letenni, ezért a palotában ölette meg. V.ö.: Jones, 1964. 223.

nak nevezte ki, Ricimert Maiorianusszal váltotta fel a birodalmi katonai vezetésben, s a markomannok ellen sikeresen harcoló hadvezér így számíthatott volna arra is, hogy Leo nyugati *augustus*szá nevezi ki. Maiorianus, mint Licinia Eudoxia pártfogoltja, már III. Valentinianus halálakor is potenciális trónjelöltként jöhetett szóba, jó kapcsolatot ápolt Marcianusszal is. Ricimer választhatott tehát, vagy maga lesz császárrá, vagy hatékonyan közreműködik egy *augustus* megválasztásában. Az Avitus utáni interregnum politikai törekvése Ricimer részéről mind a keleti udvarral, mind a konzervatív római körökkel történő megbékélés volt, ezért úgy döntött, szüksége van egy császárra, hogy megnyerje a származása miatt gyanakvó római szenátorokat, s hogy a bíborról való lemondás látványos demonstrálásával maga mellett tudhassa Keletet is. Ricimer pozíciója megtartása érdekében igyekezett hát szerepet kapni Maiorianus császárrá tételében, hiszen azon ritka pillanat következett be a Birodalom történetében, amikor Constantinopolis és Róma is egyetértett egy császár megválasztásában. Az új uralkodót bábcászárnak szánta, de Maiorianus, aki a Keletrómai Birodalom és a legitim római párt támogatását egyaránt magáénak tudhatta, egy időre maga mögé szorította a Ricimer vezette barbár-római frakciót, amelynek képviselői kegyvesztettek lettek és csendes ellenzékbe vonultak.⁵⁶ Ricimer kénytelen volt egy rövid időre átadni a terepet Maiorianusnak, aki egészen a vandál hadjáratig képes volt annak ellenére is korlátozni *patricius*sát, hogy minden ügyet együtt intéztek. A római párt megerősödni látszott, Ricimert Maiorianus a politikából kikapcsolni akarván Szicíliaba küldte a vandálok ellen, minek eredményeként a gall ellenzékiek kiléptek a gót szövetségből,⁵⁷ s a császár nyíltan a Ricimer-ellenes erők oldalára állt. Ezzel felbomlott az a kompromisszum, ami császárrá választásakor létrejött Ricimer és Maiorianus között, a hatalmi harcnak hamarosan el kellett dőlnie. A sikertelen vandál hadjárat adta meg Ricimer számára a Maiorianusszal való szembefordulás okát és lehetőségét. Ez után Maiorianus vezető szerepe formálissá vált, bukása elkerülhetetlenül közeledett. Poli-

⁵⁶ Bréhier, 1929. 94. Hivatalos elismerése ugyan nem bizonyítható, de Leo Maiorianus megválasztásakor mindenképpen elfogadta a kialakult status quót.

⁵⁶ Cessi, 1915–1916. 1482.

⁵⁷ A galliai arisztokrácia szövetségre lépett a gótokkal, hogy felhasználhassa katonai erejét Ricimer és Maiorianus ellen. A galliai események képét csak Sidoniustól ismerjük, s ez a kép elég homályos. Valószínűsíthető, hogy Marcellinust akarták Nyugat trónjára ültetni.

kájának lényege különbözött az addig követett irányzatoktól, rómaiként, a barbárokat a nagypolitikából teljesen kikapcsolva, rómaiak által kívánt uralkodni, s ezzel a politikai programmal, bármily csodálatra méltó is, századokat késve már nem tudott komoly támogatókat maga mögé állítani. Két erős egyéniség találkozott, és Ricimer igyekezett az erősebb lenni. Maiorianus ellen fordult, és 461. augusztus 2-án Dertonánál⁵⁸ kivégeztette.⁵⁹ Maiorianus halála a Nyugatrómai Birodalom végleges felbomlásának előjele, közvetlen következménye ugyanis, hogy a nyugati birodalomrészek véglegesen elszakadtak a keletitől és függetlenítik magukat. Ricimer a császár halálakor látszólag a római legitimisták felé közeledett, de csupán azért, hogy megossza ellenlábasa támogatóit. Maiorianus helyére ugyan a római senatus jóváhagyásával ültette Libius Severust,⁶⁰ de elsőrendű célja az volt, hogy felszámolja a római pártot. Az általa választott császár teljesen jelentéktelen, Ricimer azért választotta, hogy elkerülje a hatalom nyílt gyakorlását, a katonai diktatúrát.⁶¹ Leo nem ismerte el, de nem fogadta el a nyugati birodalomrész politikájában akkor kulcsszerepet játszó provinciális arisztokrácia vezető csoportja sem, így sem a Maiorianus által *magister militum per Gallias*nak kinevezett Aegidius, aki a gallo-római-nyugati gót szövetséget vezette, sem a *magister militum Hispaniaenak* kinevezett Nepotianus, de a Dalmáciába visszakényszerített, de a Kelet támogatásával a háta mögött igen veszélyes Marcellinus sem. A császári hatalom így a belső és külső támogatókat egyaránt nélkülözve csak a katonai diktatúra eszközeivel maradhatott volna fenn. Miután Aegidius nem ismerte el Severust, Ricimer először az aëtiusi politikával igyekezett megbontani a galliai szövetséget, és a nyugati gótoknak akarván kedvezni, a gallo-római párt érdekeit figyelmen kívül hagyva átengedte nekik Narbót. Ekkor Aegidius a római érdekeket hangoztatva Itália elleni támadással fenyegetett, amit Ricimer, hatalmát sikeresen védve, a burgundok felhasználásával akadályozott meg,⁶² de Aegidius annak ellenére, hogy Itália végül nem lett az övé, az Alpok határain túl korlátlan úr maradt. A frankok királyuknak választották, uralmát megőrizte élete végéig, s az halálakor fi-

⁵⁸ Stein, 1959. 377-380; Jones, 1964. 241.; Hydatius, c. 40.

⁵⁹ v.ö.: T. Horváth, 1994.

⁶⁰ 461. nov. 19. – 465. aug. 15.

⁶¹ Cessi, 1915–1916. 1489.

⁶² Jones, 1964. 241.

ára, Syagriusra szállt.⁶³ A birodalom megkezdte haláltusáját. A Nyugatrómai Birodalom kulcspozíciójú tartományainak elfordulásával és elvesztésével Ricimer helyzete egyre reménytelenebbé vált, az egyetlen kiút, mint már korábban is, a Kelettel történő tárgyalás volt. Libius Severus 465. augusztus 15-én bekövetkezett halála találgatásokra ad lehetőséget. Ricimer talán a Keletrómai Birodalomnak nem tetsző császár kiiktatásával⁶⁴ akart kedveskedni Leónak az érdekében tett intézkedéseiért cserében. Severus halála mindenesetre megnyitotta a Ricimer és Leo tárgyalásaihoz vezető hosszú és kanyargó ösvényt. A dinasztikus politizálás jegyében így került sor Anthemius⁶⁵ kinevezésére, aki felesége révén Nagy Theodosius dinasztiájához kötődött.⁶⁶ Házassága egykor azt a reményét vetítette előre, hogy Marcianus halála után ő lesz a császár, de a bíbort nem kapta meg. Kikiáltása elmaradásának hátterében még az ambiciózus Aspar féltékenységé állt.⁶⁷ Ricimer és Leo megegyezésekor azonban úgy tűnt, a Nyugatrómai- és a Keletrómai Birodalom összefog általa. Közös tettek kísérletet 468-ban a vandálok legyőzésére,⁶⁸ ami az utolsó összefogási kísérlet volt, s a hadjárat sikertelensége a Kelet és Nyugat együttműködésének eredményességébe vetett hit szertefoszlását is jelentette. Anthemiusszal Rómába jött Marcellinus comes is, akit Leo *patriciusszá* nevezett ki,⁶⁹ és aki Ricimer helyzetét rontva, második *patriciusként* lépett mellé. A hadjárat bukáskor Ricimer első dolga volt, hogy a számára eléggé kényelmetlen, Szicíliában flotta nélkül maradt főparancsnokot, Marcellinust, saját serege tisztjeivel meggyilkoltassa,⁷⁰ hogy ezáltal visszaszerezze az Anthemius kinevezésekor elveszített pozícióit.⁷¹ A keletiek támogatta, s hatalmát korlátozó

⁶³ Gibbon, 1898. vol. IV. 26.; 2. Priscus, *Frg. Hist.* 30. 1979. 9–125., *Sid. carm.* V. 553 sqq.

⁶⁴ „Ricimeris fraude... Romae in palatio, veneno premtus.” Cassiodorus, *Chronica*, p. 157.

⁶⁵ 467. ápr. 12. – 472. júl. 11.

⁶⁶ Felesége Aelia Marcia Euphemia, Marcianus császár egyetlen lánya volt.

⁶⁷ v.ö.: Heather, 2005. 393.

⁶⁸ Anthemius akkora sereggel érkezett Itáliába (11000 hajóból álló flotta, 100000 ember), amekkorával soha többé nem fog rendelkezni.

⁶⁹ Teljes címe: comes et magister utriusque militiae et patricius. Marcellinus comes *Chron.* a. 468. *Chron. min.* II. 90.; Marcellinus comes *Chron.* a. 474,2. *Chron. min.* II. 91.

⁷⁰ Ensslin PW-RE XIV 1164 (467); *Consularia Italica* a. 601. *Chron. min.* I. 305.; Marcellinus comes, *Chron.* a. 468. *Chron. min.* II. 90.; Prokop. *Bell. vand.* I. 6. 25.

⁷¹ v.ö.: Demandt, 1970. 685., aki Ricimer szerepét elemezve Marcellinus meggyilkolásában itt tévesnek minősíti Seeck, 1895–1920. 368.; Stein, 1959. 577.; Sundwall, 1919. 294., Ensslin PW-RE XIV. 1448. egybehangzó véleményét.

két személyből az egyikől így sikeresen megszabadult, s méltán remélte, hogy mint eddig bármikor, könnyedén megszabadulhat a másiktól is. De erre az időre már Ricimer politikájának minden tartópillére összeomlott. A barbárokkal való politizálása következetlen volt⁷², ami minden ütőkártyát szövetségesei kezébe adott, sem a szenátori arisztokrácia, sem a Keletrómai Birodalom, sem a dinasztikus politika nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Minden, ami ezután következett, elhamarkodott kapkodás csupán. Anthemius Ricimert hibáztatta a fiaskóért. Leo látván, hogy Ricimer a keletiek által küldött császár ellen fog fordulni, rá akarta venni Anthemiust, hogy ezt a lépést megelőzvé, ölesse meg. A *patriciustól* való megszabadulás Nyugatnak azonban két okból sem sikerül. Anthemius támogatottsága ugyanis nem volt erősebb, mint patriciusáé, jobb politikus sem volt, erre a szerepre inkább Maiorianus lett volna alkalmas, de ő is alulmaradt Ricimerrel szemben. A másik ok pedig Kelet balszerencsés választása volt, amikor Olybriust küldte Anthemiushoz a Ricimer megölésére rábeszélő levéllel,⁷³ akit Ricimer, nem kívánván Asparhoz hasonló szerepet játszani, a hatalom megtartása érdekében a császári bíborral vesztegetett meg. Az ő trónra juttatása pedig éles fordulat Ricimer addigi politikájában, kétségbeesett kísérlet arra, hogy a vandál Geiserichhez közeledjen.⁷⁴ Ricimernek kellett egy *augustus*, akit a háttérből mozgat, aki nem váltja ki Kelet ellenérzéseit, olyat tett hát Nyugat trónjára, akit, ha érdekei úgy hozták, bizton el is távolíthatott onnan. Olybriusnak szerencséje lehetett volna, hiszen veszélyes pártfogója hamarosan meghalt, uralkodhatott volna a Keletrómai Birodalom támogatásával, de ő sem sokkal élte túl Ricimert. Ezután a bukás már elkerülhetetlen. Ricimer politikájának következtében sem a római szenátori párt, sem a meghatározó provinciális arisztokrácia, sem Kelet nem tudott komolyan beleszólni az utolsó évek politikájába. Nyugat sorsának irányítása részben a barbár fejedelmek, részben a barbár *magister militumok* kezében maradt, de egyik fél sem tudott már mit kezdeni az ölébe pottyant lehetőséggel. Glycerius⁷⁵, az új nyugati *augustus* középszerű egyéni-

⁷² Nincs olyan barbár erő, amire következetesen támaszkodott volna. A pillanatnyi érdekeknek megfelelően használta fel, vagy tagadta meg az együttműködést tőlük.

⁷³ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. XV. 27.; Zonaras, Epit. hist. 39.

⁷⁴ O'Flynn, 1983. 108.

⁷⁵ 473. márc. 5. – 474.

ség volt, s egy még középszerűbbnek szolgált eszközéül.⁷⁶ Ricimer unokaöccse, Gundobad burgund herceg ültette a trónra, és éppen ezért, mint barbár kreatúrát, őt Leo nem ismerte el augustusnak, s nyugat trónjára küldte Iulius Nepost,⁷⁷ aki a burgundoktól és a gallo-római arisztokratáktól történő elszakadás jegyében Ecdicius⁷⁸ helyére *patricius*ává nevezte ki Orestest,⁷⁹ Attila egykori titkárát.⁸⁰ Nepos megválasztásának alapja Leo jóindulatán túl itáliai kapcsolatain és dalmáciai hajóhadán nyugodott. De a polgárháborútól kimerült Róma már nem fogadta örömujjongással a Keletről jött *augustust*. Nepos minden igyekezete ellenére sem tudott a birodalom politikáját meghatározó tényezők közül Kelet támogatásán kívül semmilyen tényleges erőt maga mögé állítani, ezért Orestes fellázadt ellene, s fiát kiálttatta ki *augustusszá*.⁸¹ Az új keleti császár, Zenon⁸² semmit sem tudott tenni pártfogoltjáért, hiszen saját trónján sem ült elég biztosan. A megoldás merőben új, a császári hivatalképesség feltételeként kezelt rómaiság elvének feladása, amire ugyan már volt kísérlet,⁸³ de mindeddig nem került sor arra, hogy barbár hadvezér fiát császárrá tették volna. A „császárocskának” nevezett Romulusnak, aki nem volt a római arisztokrácia választottja, és még Kelet sem ismerte el, már kikiáltásakor rövid uralkodás nézett ki. Orestes talán azért nem maga lépett trónra, hogy a császári cím a családban maradjon, s maga ne veszítse el a hadsereg feletti hatalmát. De barbár katonái önmagukban kevésnek bizonyultak a hatalom megtartásához.

⁷⁶ Ennodius, Vit. Epih. 343.

⁷⁷ 473. jún. 24. – 475. máj. 9. – 480

⁷⁸ PLRE II. 383-385. „Ecdicius 2” Anthemius nevezte ki, trónra kerülésekor Nepos is megerősítette, hogy elkerülje az azonnali konfliktust. A galliai események hatására azonban jobbnak látja Orestessel lecserélni.

⁷⁹ PLRE II. 811. „Orestes 2”. Kinevezéséhez: Ioh. Antioch. Frg. 209, 2.; Priscus, Frg. 7,8.; Anon. Val. Frg. hist. 38.

⁸⁰ Priscus, Frg. 8.

⁸¹ Romulus Augustulus, 475 október 31–476. szeptember 4. PLRE II. 949–950. „Romulus Augustulus 4”. Császárrá tételéhez ld. Iordanes, Get. 241.; Consularia Italica a. 474 sqq. Chron. min. I. 306-9.

⁸² 474. november – 491. ápr. 9.

⁸³ Aëtius bukásának oka ugyanez volt, a fiának beházasodással kívánta biztosítani a császárságot.

A helyzetet végül a hun és scir⁸⁴ származású Odoacer, Attila másik titkára oldotta meg. Először legyőzte a császára ellen lázadó *patriciust*, majd elfeledkezvén Neposról, maga akarta *patriciusként*, mint az interregnumok régelese kormányozni a birodalmat. Odoacer hatalmi helyzete sokban hasonlított Ricimeréhez Avitus után, de távlati politikájuk merőben különbözött. Ő nem nyugati árnyékcászárt akart maga helyett, hanem a keleti császár névleges uralmát kívánta Itália felett,⁸⁵ ezért kiegyezett a senatussal. A római szenátori rend félt ujjat húzni Odoacerrel, s Nepos visszatértét, annak bosszújától rettegve szintén nem akarta, inkább elváltatta a közvetítő szerepet a keleti császár és a nyugati *patricius* között, aki Romulus önkéntesen lemondó levelével,⁸⁶ és Odoacer *patriciusi* kinevezésének kérelmével egyetemben a császári jelvényeket a római senatus követivel⁸⁷ elküldte Zenonnak⁸⁸, akinek világosan tudtára adta, hogy Nyugaton nincs szükség külön császárra. Zenon elfogadta a kialakult helyzetet,⁸⁹ annak ellenére, hogy Nepos küldöttei ugyanakkor a legitím császár visszahelyezését kérték tőle. A Birodalom, legalábbis látszatra, alkotmányjogilag egyesült. Az Odoacer által veretett pénzekben ismét megjelent a régi rövidítés: SC,⁹⁰ amivel ismét látványosan kapcsolódott a császári politika százados hagyományaihoz.⁹¹ Ismét a *patricius* győzött a nyugati császár és *patriciusa* küzdelmében. De ez a győzelem amolyan pyrrhosi győzelem csupán, hiszen az elmúlt alig száz esztendő alatt a nyugati területek elszakadása olyan méreteket öltött, hogy alig maradt a birodalomból valami, ahol uralkodni lehetett volna.

⁸⁴ Apja a hun Edeco (Anon. Val. Frg. hist. 10.45.), anyja valószínűleg scir. (Suida, Lex. K. 693.). A források azonban néha rugnak (Iordanes, Rom. 344.), néha gótnak (Theophanes, Chron. AM 5965.) is nevezték.

⁸⁵ Jones, 1964. 245.; *Patriciusi* kinevezése kétséges, a források nem erősítik meg. v.ö.: Malchus, Frg. Hist. 10.

⁸⁶ „Augustus Orestis filius ... Senatum veteris Romae legationem ad Zenonem mittere coegit ...”. Malchus, Frg. Hist. 3.

⁸⁷ Malchus, Frg. Hist. 3.

⁸⁸ 474. február 9-491. április 9. PLRE II. 1200-1202. „Fl. Zenon 7”

⁸⁹ Candid. Hist. exc. 3. Zenon *patriciusi* kinevezése 476/477-ben meg is érkezett. Malchus, Frg. Hist. 10.

⁹⁰ senatus consulto

⁹¹ Brandt, 2006. 87.

Bibliográfia:

- BAYLESS, W. W.: The Peace of 439 A.D.: *Avitus and the Visigoths*. The Ancient World 1(1978) 141-143.
- BRANDT, H.: *Az ókor alkonya*, Corvina, Bp. 2006.
- BRÉHIER, L.: *La crise de l'Empire Romain en 457*. Sisicev Zbornik (Melanges Sasic) Zagreb, 1929.
- BURY, J. B.: *History of the Later Roman Empire*. New York, 1958.
- CANTARELLI, L.: *Annali d'Italia dalla morte di Valentiniano III. alla deposizione di Romolo Augustolo (Anni 455–476) Studi e documenti di storia e diritto*, Roma, XVII(1896)
- CASSIODORUS, Flavius Aurelius. *Chronica*. MGH AA ed. Mommsen, Th. Berlin, 1893.
- CASSIODORUS, Flavius Aurelius. *Variarum libri XII*. In: CC SL 96. 1–499. ed. Fridh, O. J. Turnhout, 1973.
- CESSI, R.: *La crisi imperiale dagli anni 454–455 a l'incursione vandalica a Roma*. Archivio della R. Societa romana di storia patria, 40(1917) 39–123.
- CESSI, R.: *Marcellino e l'opposizione imperiale romana sotto il governo di Maioriano*. Atti d R I Veneto 75,2(1915–1916) 1475–90.
- Chronica Gallica*. ed. Mommsen, Th. Berlin, 1892. MGH AA Chron. min. I.
- CLOVER, M.F.: *Flavius Merobaudes*. A translation and historical commentary. Transactions of amer. Philosophical Soc. N S 61,1(1971) Philadelphia
- Codex Theodosianus. In: *Theodosiani libri XVI cum Const. Sirm. et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*. eds.: Mommsen, Th., Meyer, P.M. et Krüger, P. Berlin, 1905.
- Consularia Italica*. ANONYMUS VALESIANUS Frg. hist. In: MGH AA Chron. Min. I. ed. Mommsen, Th. 1885.
- Consularia Italica*. FASTI VINDOBONENSES. ed. Mommsen, Th. Berlin, 1892. MGH AA Chron. Min. I.
- DEMANDT, A.: „*Magister militum*”. PW-RE, Suppl. XII. Stuttgart, 1970.
- ENNODIUS, VITA EPIHANI. In: MGH AA ed.: Friedrich Vogel, Berlin, 1885.
- Epitome of the Ecclesiastical History of PHILOSTORGIUS*. comp. Photius, Transl. Walford, E. Oxford. London, Bohn, Henry G. York street, Covent Garden. 1855.

- EVAGRIUS, *Historia ecclesiastica*. ed. Bidez, J. – L. Parmentier, The ecclesiastical history of EVAGRIUS with the scholia. London, Methuen, 1898 (repr. 1979)
- GIBBON, E.: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. ed. Bury, J. B. London, 1989.
- GREGORIUS TURONENSIS. *Historia Francorum* ed. Krusch, B. MGH SS rer. Merov. Hannover 1937.
- HEATHER, P.: *The Fall of the Roman Empire*. Pan Books, Oxford, 2005.
- Hieronymi epistulae, ed. I. Hillberg, CSEL 54–56, Wien 1910–18.
- HYDATIUS, Continuatio Chronicorum Hieronymianorum. In: Chron. Min. II. ed. Mommsen, Th. Berlin, Weidmann, 1894.
- IOANNES ANTIOCHEUS. Fragmenta. In: *FHG* ed. Müller, C. Paris, 1885, vol. IV.
- IOHANNES CHRYSOSTOMOS, PG ed. Migne, J.–P. vol. 52. (Paris, 1857–66)
- IODANES, *De origine actibusque getarum*. MGH AA V.1. ed. Mommsen, Th. Berlin, 1882.
- IODANES, *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*. MGH AA V.1. ed. Mommsen, Th. Berlin, 1882.
- ISIDORUS, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*. PL vol. 83. ed. J. P. Migne, Paris – 1855.
- JANNSEN, T.: *Stilicho. Das weströmische Reich vom Tode des Theodosius bis zur Ermordung Stilichos (395–408)*. Marburg 2004.
- JONES, A. H. M.: *The Later Roman Empire. A social economic and administrative survey*. vol. I-II. Oxford, 1964.
- JONES, A. H. M. – Martindale J. R. – Morris J.: *The Prosopography of the Later Roman Empire I. A. D. 260–395*. Cambridge, 1971–1980. (PLRE I.)
- MALCHUS, Fragmenta Hist. 10. In: L.R. Cresci, Malco di Filadelfia. Frammenti [Byzantina et neo-hellenica neapolitana 9. Naples, Bibliopolis, 1982] 69–118.
- MARCELLINUS Comes. Chronicon. ed. Mommsen, Th. Chron. Min. II. Berlin, 1894.
- MARTINDALE, J. R.: *The Prosopography of the Later Roman Empire. A. D. 395–527*. Cambridge, 1980. (PLRE II.)
- MAX, G. E.: *Political intrigue during the reigns of the Western Roman Emperors Avitus and Majorian*. *Historia* 28(1979) 225–237.
- MOSS, J. R.: *The effects of the policies of Aetius on the history of Western Europe*.

- Historia, 22(1973) 711–731.
- NICEPHORUS CALLISTUS XANTHOPULUS, *Historia ecclesiastica* XV. 27. ed. Migne, J.–P. PG vol. 147. Paris, 1857–1866.
- O'FLYNN J. M.: *Generalissimos of the Western Roman Empire*. The University of Allerta Press, 1983.
- OOST, I. S.: *Galla Placidia Augusta*. Chicago, 1968.
- PECK, H. Thurston: *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*. New York. Harper and Brothers. 1898.
- PRISCUS. Fragmenta In: *Hist.* F. Bornmann, Prisci Panitae fragmenta. Florence, Le Monnier, 1979.
- PROCOPIUS. *Opera omnia: De bellis libris I-IV: Bellum Persicum. Bellum Vandalicum*. ed.: Hauray, J., Wirth, G., K.G. Saur Verlag, 2002.
- PROSPER TIRO. *Epitoma Chronicon*, ed. Mommsen, Th. Berlin, 1892. MGH AA Chron. min. 1.
- SEECK, O.: *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. Bd. VI. Stuttgart, 1895–1920.
- SIDONIUS. Poems. Letters Book I-II. Transl.: Anderson, W.B. Harvard UP, Cambridge, 1996.
- SMITH, W.: *A dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. London, John Murray, 1873.
- STEIN, E.: *Histoire du Bas-Empire*. tom. I. De l'État Romain á l'État Byzantin (284-476) ed. J.–R. Palanque. Bruxelles, 1959.
- Suida. *Lexicon*, ed. Adier, A. Leipzig, 1928-38.
- SUNDWALL, J.: *Abhandlungen zur Geschichte des ausgehenden Römertums*, Helsinki, 1919.
- T. HORVÁTH, Á.: Maiorianus császár bukása. In: Szegfű L.–Nagy T. (szerk.) „Nem búcsúzom...” *Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére*. Szeged, 1994, *Generalia, /Belvedere Meridionale kiskönyvtár 7./* 47–52.
- THEOPHANES. *Chronographia*. ed. Migne, J. P. PG, tom. 108.
- THOMPSON, E. A.: *Romans und Barbarians. The decline of the Western Empire*. Wisconsin, 1982.
- VICTOR TONNENSIS, *Chronica*. ed: Mommsen, Th. Berlin, 1894. MGH AA Chron. Min. II.
- WOLFRAM, H.: *Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechschsten Jahrhunderts*. Entwurf einer historischen Ethnographia. München, 1980.

ZONARAS, Joannis, *Epitomae historiarum* ed.: Th. Büttner–Wobst, Bonn, 1897.

ZOSIMUS, *Historia nova*. II. 33. In: F. Paschoud, Zosime. Histoire nouvelle, vol. 2.1. Paris, Les Belles Lettres, 1979.